

УДК 001.891:81'373.21 Русь

ВІЧНІ ДИСКУСІЇ НАВКОЛО ЕТНОНІМА РУСЬ

Леонтій ВОЙТОВИЧ

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів 79000, Україна
e-mail: lev67420@ukr.net

Підсумовано дослідження етимології етнічного назви Русь станом на початок ХХІ ст. Розглянуто джерела, де вперше з'явився цей термін, дискусію навколо них, різноманітні версії та теорії. Сьогодні єдиною обґрунтованою версією, яку підтримує більшість дослідників, є скандинавська або фінська етимологія назви Русь, однак проблема й надалі дискусійна і потребує продовження досліджень.

Ключові слова: Русь, Ruotsi, Roots, Бертинські аннали, Найдавніший літопис, вікінги.

Етимологія назви Русь належить до однієї з найскладніших проблем історії середніх віків загалом. Немає потреби обґрунтовувати її актуальність. Наукова полеміка навколо значення і походження цього етнічного назви триває вже четверте століття. Обмежимося завданням виявлення результатів цієї полеміки станом на початок ХХІ ст.

Були спроби першу згадку про Русь відносити до біблійної книги пророка Іезекіїля, якого близько 597 р. до н. е. виведено у вавилонську неволю (текст його книги дійшов у записах II–I ст. до н. е.)¹. Однак ця згадка, подібно до згадки в сирійській хроніці Псевдо-Захарії з Мітілени (VI ст.)², не може мати жодного стосунку до пізнішої Русі. Вперше саме назву Русі зафіксували Бертинські аннали під 839 р. (автор тексту Пруденцій, єпископ з Труа, був присутнім під час події, пов'язаної з фіксацією самої назви³): *Venerunt legati Graecorum a Theophilo imperatore directi, Theodosius videlicet, Calcedonensis metropolitanus episcopus, et Theophanius spatharius, ferentes cum donis imperatore dignis epistolam; quos imperator quintodecimo Kalendas luni in Ingulenheim honorifice sescepit... Misit etiam cum eios quosdam, id est gentem*

© Войтович Л., 2010

¹ Eissfeldt O. Einleitung in das Alte Testament. – Tübingen, 1956. – S. 443–465; Кривелев И. Книга о библии. – М., 1959. – С. 29, 167.

² Пугулевская Н. В. Имя “Рус” в сирійском источнике VI в. н. э. // Академику Б. Д. Грекову ко дню 70-летия. – М., 1952. – С. 42–48.

³ Boba I. Nomads, Northmen and Slavs. Eastern Europae in the ninth century // Slavio-Orientalia. – Wiesbaden, 1967. – Т. 2. – P. 23; Lowmiański H. Początki Polski. – Warszawa, 1973. – Т. 5. – S. 130.

suam, Rhos vocari dicebant, petens per memoratam epistolam, quatenus benignitate imperatoris redeundi facultatem atque auxilium per imperium suum totum habere posset, quoniam itinera per quae ad illum Constantinopolim venerant, inter barbaras et nimiae feritatis gentes immanissimas babuerant, quibus eos, ne forte periculum inciderent, redire noluit. Quorum adventus causam imperator diligentius investigans, comperit eos gentis esse Sueonum, exploratores potius regni illius nostrique quam amicitiae petitores ratus, penes se eo usque retinendos iudicavit, quoad veraciter invenire posset, utrum fideliter eo necne pervenerint; idque Theophilo per memoratos legatos suos atque epistolam inire non distulit, et quod eos ilius amore libenter suceperit; ac si fideles invenirentur, et facultas absque illorum periculo in patriam remeandi daretur, cum auxilio remittendos; sin alias, una cum missis nostris ad eius praesentiam dirigendos, ut quid de talibus fieri debere, ipse decernendo efficeret⁴. У перекладі А. Волинця (2005): Також прийшли послы греків, відправлені від імператора Феофіла, а саме Феодосій, єпископ Кальдонської митрополії, і снафарій Феофаній, які несли з відповідними дарами до імператора листа; імператор з честю прийняв їх в Інгельгеймі в п'ятнадцяті календи червня. Крім того, їх посольство заохочувало імператора і підлеглих йому до підтвердження союзу і постійного миру між обома сторонами, а також про перемоги, яких він з висоти престолу свого добився в війні проти іноземних народів, люб'язність і радість в Господі були принесені. Посольство попросило імператора і його підданих по дружньому повернути подавшому [листа] благодать всіх перемог. Він також послав з ними тих самих, які себе, тобто свій народ називали Рос, котрих їх король, прозваний Каган, після раніше заради того, щоби вони оголосили про дружбу до нього, просячи через згаданого листа, позаяк вони могли отримати прихильність імператора, можливість повернутися, а також допомогу через всю його владу. Він не захотів, щоби вони поверталися тими [шляхами] і потрапили б у велику небезпеку, тому що шлях, по якому вони йшли до нього в Константинополь, вони здійснили серед варварів, дуже жорстоких і страшних народів. Дуже прискіпливо дослідивши причину їх приходу, імператор довідався, що вони з народу свіонів, як вважається, скоріше розвідники, ніж прохачі дружби того королівства і нашого, він наказав утримувати їх у себе доти, доки зміг би це істинно відкрити, а саме, чесно вони прийшли від того чи ні, і це він не забув повідомити Феофілу через своїх згаданих послів і листа, і то, що він з охотою прийняв за сильним його бажанням, а також якщо вони будуть знайдені вірними, і для них був би даний дозвіл на повернення на батьківщину

⁴ Kunik E. Die Berufung der schwedischen Rodsen durch die Finnen und Slaven. – Sankt-Petersburg, 1844–1845. – Bd. 1, 2. – S. 198; S. Prudentii annales sive Annalium Bertiniarum pars secunda. Ad anno 835 usque ad 861 PL. – Parisii, 1852. – T. CXV. – Col. 1385–1386.

*без небезпеки; їх треба б відпустити з допомогою; якщо ж іншого разу разом з нашими послами, посланими до його присутності, з'явився б хто-небудь з таких [людей], він сам повинен був би винести рішення*⁵.

З тексту, автентичність якого не викликає сумнівів, випливає, що посольство від правителя (кагана) народу Рус, відправлене до візантійського василевса Феофіла, не могло повернутися назад через загрозу від ворожих народів, і було відправлене разом з візантійськими послами в Інгельгейм, щоби повернутися назад через землі імператора. Як виявилось, послы були шведами, через що їх запідозрили в шпигунстві (напередодні відбулося кілька нападів вікінгів на приморські володіння імператора) і затримали до з'ясування всіх обставин⁶. Грунтовний аналіз літератури, присвяченої цьому посольству, зробив А. Сахаров⁷. Тут важливо зазначити, що посольство від народу, який називав себе *Рус*, складалося з етнічних шведів. А. Шлецер навіть запропонував титул *каган* читати як скандинавське ім'я *Хакон*⁸. Остороно стоїть оригінальна версія німецького дослідника Г. Лера, який на підставі титулу *каган* уважав посольство хозарським⁹, зовсім не задаючись питанням, для чого було хозарському правителю, який мав давні дипломатичні контакти з Візантією, посилати посольство у складі етнічних шведів, які називали себе русами, а потім цьому посольству повертатися через землі франкського імператора, тоді як Хозарія контролювала кримські території, які безпосередньо межували з візантійськими володіннями.

Наступні за часом звістки про *Русь* належать арабським авторам, які всюди відділяють *Русь* від слов'ян, навіть протиставляючи їх одне одному¹⁰.

⁵ www.vostlit.info/Text/rus14/Annales_Bertiani/frametext2.htm

⁶ *Пархоменко В. А.* Первая известная точная дата существования государства Руси // Историк-марксист. – 1938. – № 6. – С. 191–192; *Мавродин В. В.* Образование Древнерусского государства и формирование древнерусской народности. – М., 1971. – С. 113–119; *Łowmiański H.* Początki Polski. – Т. 5. – S. 130–139, 177–178; *Сахаров А. Н.* Русское посольство в Византию 838–839 гг // Общество и государство феодальной России. – М., 1975. – С. 247–254; *Шаскольский И. П.* Известие Бертинских анналов в свете данных современной науки // Летописи и хроники. 1980. – М., 1981. – С. 43–54.

⁷ *Сахаров А. Н.* Дипломатия Древней Руси. IX–первая половина X в. – М., 1980. – С. 37–42.

⁸ *Шлецер А. Л.* Нестор / Пер. Д. Языкова. – СПб., 1809. – Т. 1. – С. 319, 322–323.

⁹ *Leahr G.* Die Anfänge des russischen Reiches. Politische Geschichte in 9 und 10 Jahrhundert. – Berlin, 1930. – S. 16, 122.

¹⁰ *Тихомиров М. Н.* Происхождение названия “Русь” и “Русская земля” // Сов. этнография. – 1947. – Т. 6–7. – С. 60–80. Див.: *Хвольсон Д. А.* Известия о хазарах, буртасах, болгарях, мадьярах, славянах и русских Абу Али Ахмеда Бен Омар ибн Дада, арабского писателя начала X века. – СПб., 1869; *Гаркави А. Я.* Сказания мусульманских писателей о славянах и русских. – СПб., 1870 [бібліографію праць А. Гаркаві з цієї проблеми див. у: Юбилейный сборник в честь А. Я. Гаркави. – СПб.,

Першу версію етимології назви Русь подав Найдавніший літопис: "...идаша за море къ Варѣгомъ к Руси сице бо сѣ звахуть и варѣзи суть яко се друзии зъвутьсѣ Сво... Оурмане. Ангелѣне... Гѣте тако и си рѣша Русь... поаша по собѣ Русь и придоша старѣишии Рюрикъ... и тѣхъ [Варѣгъ] прозвасѣ Рускаѣ землѣ"¹¹.

На підставі цих повідомлень, а також інформації Найдавнішого літопису про склад руських посольств ("отъ рода русьска посъли") на переговорах 907, 911 та 945 рр., які склалися переважно зі скандинавів, руських (скандинавських) назв дніпровських порогів у трактаті візантійського імператора Костянтина Багрянородного "Про управління імперією", тотожності *Rusios* і *Normandos* у тексті кремонського єпископа Ліудпранда (X ст.) та інших аргументів, багато відомих учених (Г. Байер¹², Г. Міллер¹³, А. Шлецер¹⁴, Г. Еверс¹⁵, В. Томсен¹⁶, Ф. Браун¹⁷, Й. Маркварт¹⁸, Ф. Вестберг¹⁹, А. Брюкнер²⁰, М. Приселков²¹, Р. Екблом²², Е. Н. Сетала²³,

1907]; Куник А., Розен В. Известия ал-Бекри и других авторов о Руси и славянах. – СПб., 1878; Одинец Д. М. Возникновение государственного строя у восточных славян. – Париж, 1935; Путешествие Ибн-Фадлана на Волгу / Перевод и комментарии под ред. И. Ю. Крачковского. – М.; Л., 1939; Lewicki T. Świat słowiański w oczach pisarzy arabskich // Slavia Antiqua. – 1949–1950. – Т. 2.; Ejud. Obrzędy pogrzebowe pogańskich słowian w opisach podróżników arabskich głównie z IX–X w. // Archeologia. – 1952–1953. – Т. 5; Ejud. Źródła arabskie do dziejów słowiańszczyzny. – Wrocław; Kraków, 1956. – Т. 1; Ejud. Źródła arabskie i hebrajskie do dziejów Słowian // Studia źródłoznawcze. – 1958. – Т. 3.

¹¹ ПСРЛ. – Т. 1. – Стб. 19–20.

¹² Байер Г. 3. Сочинение о варягах / Пер. К. Кондратовича // Зап. АН. – СПб., 1768. – Т. 4.

¹³ Див.: Ломоносов М. В. Замечания на диссертацию Г. Ф. Миллера "Происхождение имени и народа российского" // Ломоносов М. В. Полное собр. соч. – М.; Л., 1952. – Т. 6.

¹⁴ Шлецер А. Л. Нестор. – Т. 1. – С. 318–326.

¹⁵ Эверс Г. Предварительные критические исследования для Российской истории. – М., 1826. – С. 116–117.

¹⁶ Томсен В. Начало русского государства // Чтения в Москов. об-ве истории и древностей российских. – М., 1891. – Кн. 1. – С. 39.

¹⁷ Браун Ф. Варяжский вопрос // Энциклопед. словарь. – СПб., 1892. – Т. 5А. – С. 570–573; Его же. Разыскания в области готто-славянских отношений // Сб. Отдела русского языка и словестности. – 1899. – Т. 64. – № 12. – С. 5–18; Braun F. De historische Russland in nordischen Schriftun des X–XIV Jahrhunderts // Festschrift Eugen Mogk zum 70. Geburtstag. – Halle, 1924. – S.157–166.

¹⁸ Marquart J. Osteruropäische und ostasiatische Streifzüge. – Leipzig, 1903. – S. 342–349.

¹⁹ Вестберг Ф. Комментарий на "Записку" Ибрагима ибн Якуба о словенах. – СПб., 1903; Его же. К анализу восточных источников о Восточной Европе // Журн. Мин-ва народного просвещения. – 1908. – № 13. – С. 364–412; № 14. – С. 1–52.

²⁰ Brückner A. Dogmat normański // Kwartalnik Hist. – 1906. – Т. 20. – S. 664–679; Ejud. O nazwach miejscowych. – Kraków, 1935. – S. 41.

Леонтий ВОЙТОВИЧ

Ф. Успенський²⁴, Л. Кеттунен²⁵, М. Фасмер²⁶, Е. Квален²⁷, А. Васильев²⁸, К. Менніг²⁹, А. Стендер-Петерсен³⁰, П. Соьер³¹, Д. Оболенський³², Е. Арвейлер³³, І. Сковгард-Петерсен³⁴, М. Чировський³⁵, В. Холмквіст³⁶, Г. Р. Давідсон³⁷, О. Прицак³⁸) уважало, що *русами* називали шведських вікінгів. Підштовхнув ці пошуки видатний російський лінгвіст О. Шахматов, який писав, “що цим іменем [Русь. – Л. В.] називали себе скандинави, осівши в Росії... Вважаю необхідним етимологію імені Русь шукати в скандинавській мові, допускаючи, що в руську мову воно могло потрапити через посередництво фінів”³⁹.

Перелічені науковці дійшли висновку, що *Русь* походить від фінського *Ruotsi – Швеція; Ruotsalainen – швед* (естонське *Roots, Rootslane*, водське *Rôtsi*, лівське *Ruot'sli*). У фінську мову це запозичення прийшло, можливо,

²¹ *Приселков М. Д.* Очерки по церковно-политической истории Киевской Руси X–XII вв. – СПб., 1913. – С. 42–43.

²² *Eckblom R.* Rus- et vareg- dans les noms de lieux de la region de Novgorod // Archives d'études orientales. – Upsal, 1915; *Ejusd.* Vereinigung unter der Nordländern in alter Russland // Zeitschrift für slawische Philologie. – Halle, 1933. – Bd. 10. – S. 1–20; *Ejusd.* Die Namen der siebenten Dneprstromschnelle // Uppsala Universitets årsskrift. – 1951. – Bd. 9. – S. 151–174.

²³ *Setälä E. N.* Zur Frage nach der Verwandschaft der finnisch-ugrischen und Samojedischen Sprachen. – Helsinki, 1915.

²⁴ *Успенский Ф. И.* Первые страницы русской летописи и византийские переходные сказания // Зап. Имп. Одесс. об-ва истории и древностей. – Одесса, 1915. – Т. 32. – С. 206.

²⁵ *Kettunen L.* Näytteitä etelävepsästä. – Helsinki, 1920– Т. 1; *Ejusd.* Löunavepsa häälök-ajaludu. – Tartu, 1922; *Ejusd.* Livisches Wörterbuch mit dramatischer Finleitung. – Helsinki, 1938. – S. 254, 348.

²⁶ *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка. – М., 1971. – Т. 3. – С. 522.

²⁷ *Kvalen E.* The Early Norwegian Settlements on the Volga. – Vienna, 1937. – P. 23.

²⁸ *Vasiliev A. A.* The Russian Attack on Constantinople in 860. – Cambridge, 1946. – P. 9.

²⁹ *Ukraine and its People.* – Munich, 1949. – P. 116.

³⁰ *Stender-Petersen A.* Varangica. – Aarhus, 1953. – P. 246–277.

³¹ *Sawoer P. H.* The Age of the Vikings. – London, 1963. – P. 20, 45.

³² *Obolenski D.* The Byzantine Sources on the Scandinavians in Eastern Europe. Varangian problems // Scando-Slavica. – Copenhagen, 1970. – Suppl. 1. – P. 149–150.

³³ *Ahrweiler H.* Les relations entre les Byzantins et les Russes au IXe siècle // Bulletin d'information et de coordination. – Atenes; Paris, 1971. – N 5. – P. 47–49.

³⁴ *Skovgard-Petersen J.* Vikingerne I den nyere forskning // Historisk tidsskrift. – København, 1971.

³⁵ *Chirovsky N.* A History of the Russian Empire. – New York, 1973. – Vol. 1. – P. 75.

³⁶ *Holmqvist W.* Helgö eine Vorform der Stadt? // Vor- und Frühformen der europäischen Stadt in Mittelalter. – Göttingen, 1974. – Teil. 2.

³⁷ *Davidson H. R. E.* The Viking Road to Byzantium. – London, 1976.

³⁸ *Pritsak O.* The Origin of Rus' // The Russian Review. – 1977. – N 3. – P. 266.

³⁹ *Шахматов А. А.* Древнейшие судьбы русского племени. – Петроград, 1919. – С. 52.

від давньоісландської *Róþsmenn* чи *Róþskarlar* – *веслярі, мореплавці*. Відповідно, *Ruotsi*, схоже, походить від *Roslagen* – шведської області, розташованої навпроти фінських берегів (аналогічно давньоруському *сумь* від *suomi*)⁴⁰. Цікаво, що *Roslagen* є у рунічному написі на мармуровому леві з Пірея, який був вивезений 1687 р. генералісімусом Ф. Морозіні до Венеції, де зберігається досі. Напис цей, вірогідно, зроблений норвезьким принцом Гаральдом Сігурдсоном після здобуття Пірея 1040 р., однак прискіпливі дослідники відносять напис обережніше до XI ст.⁴¹ Початково *Roslagen* мав назву *Rōther* чи *Rōthin*⁴², що було пов'язано з військовою організацією *ледунгу* (морського ополчення) й означало *воїнів, які пливають на веслах* (*milites remigium agents*)⁴³. Візантійське *ρωσ* було рефлексом на самоназву загонів вікінгів – *rots* (*menn*), яке відбилося у фінських мовах як *ruotsi* і дало в давньоруській мові слово *русь*. Початково воно мало етносоціальне, “професійне” значення (“воїни і гребці зі Скандинавії, загін скандинавів на гребних судах”) і вже на східнослов'янському ґрунті розвинулося в політонім (Русь, Руська земля) та етнонім⁴⁴.

Б. Брім висунув інший варіант скандинавської етимології назви *Русь*: *Ruotsi* походить від давньошведського *drot*, трансформованого фінами в *rot*, а *drotsmenn* – *дружинник* – у *rotsmenn*, а пізніше стало *ruotsi*⁴⁵.

За А. Погодіним, термін *rōther* книжного походження, а назва *Русь* походить від безпосередньо старошведського *Rōths*, яке з'явилося ще у IV–V ст.⁴⁶

Е. Кунік⁴⁷, В. Васильєвський⁴⁸, А. Будилович⁴⁹ пов'язували етимологію назви *Русь* з давньоісландським *Hreiðgotar* (*Hreidhgotar*), у якому бачили

⁴⁰ Рыдзевская Е. А. Древняя Русь и Скандинавия. – С. 140.

⁴¹ Brate E. Pireuslejonets runinskrift // Antikvarisk tidskrift för Sverige. – Stockholm, 1914. – Н. 20. – Д. 3; Arntz H. Handbuch der Runenkunde. – Halle, 1935. – S. 211.

⁴² Томсен В. Начало русского государства. – С. 85.

⁴³ Розенкамф Г. Объяснение некоторых мест в Несторовой летописи в рассуждении вопроса о происхождении древних руссов // Труды и летописи Об-ва истории и древностей российских. – М., 1828. – Кн. 4. – С. 139–166.

⁴⁴ Мельникова О. Скандинавы в Южной Руси // Другий Міжнар. конгрес україністів. Львів, 22–28 серпня 1993 р.: Доп. і повідомл. Історія. – Ч. 1. – Львів, 1994. – С. 5.

⁴⁵ Брім В. А. Происхождение термина “Русь” // Россия и Запад. – Пг., 1923. – Ч. 1. – С. 5–10; Его же. Путь из Варяг в Греки // Изв. АН. Отделение обществ. наук. – 1932. – № 2. – С. 207–215; Briem B. Alt-Skandinavien in der neueren russischen Wissenschaftlichen Literatur // Acta Philologica Scandinaviae. – København, 1930. – Т. 5.

⁴⁶ Погодин А. Вопрос о происхождении имени Русь // Сборник в чест на Васил Н. Златарски. – София, 1925. – С. 273; Pogodin A. Les Rossi: un peuple imaginaire // Revue des Études Slaves. – Paris, 1937. – Vol. 17. – P. 77.

⁴⁷ Kunik E. von. Die Berufung der schwedischen Rodsen durch die Finnen und Slaven. Eine Vorarbeit zur Entstehungsaeschichte des Russischen Staates. – Sankt-Petersburg, 1844–1845. – Vol. 1, 2.

назву готів: *Hrothgutos* – славні *goti* чи *hrodg* – слава. У цьому разі готами вважали гіпотетичний причорноморський народ *Rhos* і не менш гіпотетичну готську землю на полянській території – *Ros-Gotlandia*. Лінгвістичні побудови прихильників цієї версії не витримали критики⁵⁰.

Є також і кельтська версія, яка виводить *Русь*, спираючись на географію Найдавнішого літопису і трактуючи *Галичанѣ* як *гали*, з французької області *Рутенія* (*Ruthenia*) з містами Руссільон (*Russillon*), Русціно (*Russcino*), Русітон (?), де жили *рутени* (*Rutheni*, *Rut(h)i*). У цьому випадку аргументами слугують назви, вживані латиномовними авторами XI–XII ст.: *Ruthenorum Regis*, *Ruthenorum rex*, *Duces Ruthenorum*, *Rutheni* і т. д. Як аргументацію наводять візантійських істориків: Симеон Логофет (941) писав, що Русь-дроміти походять з народу франків, а Іоанн Скіліца та Кедрін (XII ст.) “варягів-русь” називали кельтами. Зазначали також, що кельтські племена *галатів* пересувалися окремими пізнішими українськими теренами і, схоже, нападали на Ольвію на межі III–II ст. до н. е. Проте кельтська версія не витримує критики, її аргументація надто вразлива⁵¹.

Балтійсько-слов'янська версія походження етноніма *Русь* від о. Рюген (лат. *Rugia*, нім. *Rügen*, пол. *Rana*, звідки виводять *Rujana*), населення якого звали *руги*, *руяни*, *рани* (які були, скоріше всього асимільованими слов'янами германськими ругіями, від котрих і походить етимологія назви острова), мала свого прихильника ще в особі козацького літописця С. Величка⁵². Прихильники цієї версії, окрім співзвучності окремих топонімів, походження яких сумнівне, підкріпити свої висновки вагомими аргументами не в змозі⁵³.

З чим тільки не пов'язують походження назви Русі: з литовсько-прусським походженням Рюрика (за пізньою литовською династичною легендою Рюрик був сином Пруса, брата імператора Августа; відшуковували назви *Rusinge*, *Rusoto*, *Rusnaite* і саму назву *Pruzi*, *Pruteni* поєднували з Руссю,

⁴⁸ *Васильевский В.* Русско-византийские отрывки. 8. Житие Георгия Амастридского // Журн. Мин-ва народного просвещения. – 1878. – Март. – С. 180; *Его же.* Житие св. Георгия Амастридского и Стефана Сурожского // Летопись занятой Археогр. комиссии. – 1893. – Т. 9. – С. СХVI.

⁴⁹ *Шмурло Е.* Восьмой археологический съезд // Журн. Мин-ва народного просвещения. – 1890. – Май. – С. 25–29.

⁵⁰ *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка. – Т. 3. – С. 522.

⁵¹ *Стрижак О.* Русь // Етимол. словник літописних геогр. назв Південної Русі. – К., 1985. – С. 121.

⁵² *Величко С.* Сказание о войне казацкой с поляками. – Киев, 1926. – С. 51.

⁵³ *Вяземский П.* Ходили ли скандинавские пилигримы на поклонение святым местам через Россию // Филол. зап. – Воронеж, 1877. – Вып. 1–2. – С. 28, 37; *Державин Н. С.* Сборник статей и исследований в области славянской филологии. – М.; Л., 1941. – С. 32; *Otrębski J.* Русь // *Lingua Rosnaniensis*. – 1960. – Vol. 8. – S. 219–229; *Вилинбахов В. Б.* Топонимика и некоторые вопросы Древней Руси // Всесоюз. конф. по топонимике СССР, 28 января–2 февраля 1965 г. – Л., 1965. – С. 85–88.

що виявилось повністю бездоказовим⁵⁴); від р. Рось (чому ж тоді не *росяни*, за аналогією з *бужани*, *вісляни* і т. д.?); від р. Русса, яка впадає в о. Ільмень (тоді це скоріше підкріплення норманської версії), від р. Волги (Ra, Rosa староіндійських та авестійських текстів) чи від греко-руських угод 907, 911 рр. (самі візантійці настільки злякалися Олега, що пов'язали його з біблійним князем Рош з землі Гога і Магота, а через тексти угод ця назва пішла на слов'ян) та хозар (східні тюркомовні народи сприймали Русь як "урус"). Навряд чи подібні версії заслуговують наукової полеміки.

Популярними є звернення до давньоіндійських та давньоіранських мотивів (*ruk-*, *goke-*, *ruksa-* – *світлий*, *блискучий*). Як аргумент наводять назви Неаполя Скіфського в Чуді св. Стефана Сурозького і Житії Дмитрія Прилуцького – *руський новий градъ*, Євангеліє та Псалтир *роуськими письмени* з Житія св. Кирила і Мефодія⁵⁵.

У цьому контексті можна ще згадати давню роксолансько-росомонську версію, яку обґрунтовували ще М. Ломоносов, І. Забелін та Д. Іловайський на підставі простої співзвучності імен. Ця версія отримала підтримку з боку В. Седова, який уважав, що одним з мовних елементів у процесі слов'яно-сарматського симбіозу, результатом якого стали *анти*, було запозичення етноніма *Рось–Русь* (так ніби називалося одне з антських племен, окреслити ареал якого тепер неможливо)⁵⁶. Як додатковий аргумент слугують топоніми *Руська Долина*, *Руська Кучава*, *Руська Мокра*, *Руське*, *Руське Поле*, *Руський Мочар*, *Руські Геївці* і *Руські Комарівці* в Закарпатті, де не було вікінгів, однак певний час просувалися роксолани. Проте всі ці назви досить пізні й відображають процеси взаємин угорських і саксонських колоністів з різними потоками слов'янського населення. Версія В. Седова так само ненадійна і вразлива як і суто слов'янська версія С. Роспонта⁵⁷.

Як писав відомий російський мовознавець О. Попов (1899–1973), "виставляти положення про те, що етнічний термін *Русь* є нібито з самого початку суто слов'янським, може лише той, хто не цінує престижу вітчизняної науки, оскільки обґрунтувати це положення неможливо – немає жодного джерела, яке б містило необхідні підтвердження такої гіпотези"⁵⁸.

Отже, сьогодні єдиною обґрунтованою версією, яку підтримує більшість дослідників, є скандинавська або фінська етимологія назви *Русь* (*Ruotsi*,

⁵⁴ Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. – Т. 3. – С. 389.

⁵⁵ Стрижак О. Русь. – С. 120–124.

⁵⁶ Седов В. В. Славяне и иранцы в древности // История, культура, этнография и фольклор славянских народов: VIII Междунар. съезд славистов. Докл. сов. делегации. – М., 1978. – С. 232–237.

⁵⁷ Rospond S. Miscellanea onomastica Rossica // Восточнославянская ономастика. Исследования и материалы. – М., 1979. – С. 43–47.

⁵⁸ Попов А. И. Названия народов СССР. Введение в этнонимику. – Л., 1973.

Леонтій ВОЙТОВИЧ

Roots)⁵⁹. Однак треба погодитися, що проблема й надалі є дискусійною⁶⁰ і потребує продовження досліджень.

THE ETERNAL DISCUSSIONS AROUND ETHNONYM *RUS'*

Leontii VOYTOVYCH

*Ivan Franko National University of Lviv
1, Universytetska str., Lviv, 79000, Ukraine*

e-mail: lev67420@ukr.net

Long research is reviewed on the etymology of ethnonym *Rus'* until the beginning of 21st century. The sources are examined which mentioned given term for the first time. An immense discussion has risen around, including different versions and theories. Scandinavian or Finnish etymology is considered the most confirmed version till recent time and it is supported by majority of researchers. However, the discussion still continues and the problem needs to be assessed.

Key words: *Rus'*, *Ruotsi*, *Roots*, *Annales Bertiniani*, *Oldest Chronicle*, *Vikings*.

ВЕЧНЫЕ ДИСКУССИИ ВОКРУГ ЭТНОНИМА *РУСЬ*

Леонтий ВОЙТОВИЧ

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина*

e-mail: lev67420@ukr.net

Подведено итоги исследования этимологии этнонима *Русь* по состоянию на начало XXI в. Рассмотрено источники, в которых впервые появился этот термин, дискуссию вокруг них, разные версии и теории. Сегодня единственной обоснованной версией, которую поддерживает большинство исследователей, остается скандинавская или финская этимология названия *Русь*, но проблема и далее есть дискуссионной и требует продолжения исследований.

Ключевые слова: *Русь*, *Ruotsi*, *Roots*, *Бертинские анналы*, *Древнейшая летопись*, *викинги*.

Стаття надійшла до редколегії 22.04.2010

Прийнята до друку 17.05.2010

⁵⁹ *Mägiste J. F.* *Ruotsi, estn. Roots m. m. I de finsk-ugriska Spräken // Arkiv for nordisk filologi.* – 1973. – Bd. 73. – S. 200–209; *Goehrke C.* *Früdes Ostlaventums / Unter Mitwirkung von U. Kälin.* – Darmstadt, 1992. – S. 156–161.

⁶⁰ *Schramm G.* *Die Herhunft des Namens Rus: Kritik des Forschungsstandes // Forschungen zur osteuropäischen Geschichte.* – 1982. – Bd. 30. – S. 12–16.